

УДК 342.722:378(477)061.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.43>

ПРАВОВІ МЕЖІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Діхтярук А.Б.,*кандидат юридичних наук,**Волинський інститут ім В. Липинського*

ORCID: 0000-0002-5769-4395

e-mail: fftt023@gmail.com

Діхтярук А.Б. Правові межі інтернаціоналізації вищої освіти в Україні.

У статті здійснено комплексне правове дослідження процесу інтернаціоналізації вищої освіти в Україні крізь призму визначення його нормативних меж, потенційних ризиків та правових орієнтирів розвитку. Наукове опрацювання теми зумовлене тим, що інтернаціоналізація є не лише стратегічним вектором розвитку освітньої сфери у XXI столітті, але й інструментом підвищення конкурентоспроможності національних університетів, інтеграції України у європейський освітній простір та модернізації системи вищої освіти загалом.

У роботі охарактеризовано правові засади інтернаціоналізації, закріплені у чинному законодавстві України, зокрема в Законах «Про вищу освіту» та «Про освіту», а також у підзаконних нормативно-правових актах, зокрема, Постанові Кабінету Міністрів України № 579 від 12 серпня 2015 р. Підкреслено, що зазначені документи забезпечують нормативне підґрунтя для реалізації академічної мобільності, запровадження програм подвійних дипломів, впровадження англomовного навчання та розвитку спільних освітніх проєктів із зарубіжними партнерами. Встановлено, участь України в Болонському процесі, імплементація положень Лісабонської конвенції та Угоди про асоціацію з ЄС надали нормативній базі інтернаціоналізації багаторівневої структури, поєднуючи імперативні норми міжнародного права, національне законодавство та університетське саморегулювання.

У статті розкрито основні інституційні форми інтернаціоналізації, серед яких: академічна мобільність, програми з подвійними дипломами, спільні дослідницькі проєкти, участь у міжнародних рейтингах, а також викладання іноземними мовами.

Акцентовано, що інтернаціоналізація не є нейтральним чи автоматично позитивним явищем. У статті проведено ґрунтовний правовий аналіз викликів та ризиків, які супроводжують цей процес. Серед них: надмірна стандартизація освітніх програм під впливом зовнішніх моделей, правова дифузія та колізії юрисдикцій, відтік інтелектуального капіталу, знецінення національного культурного компоненту у вищій освіті, нерівність доступу до міжнародних можливостей, а також ризики надмірної комерціалізації та зниження якості в умовах глобальної конкуренції. Обґрунтовано, що правове регулювання повинно передбачати механізми, здатні мінімізувати ці ризики, зберігаючи при цьому відкритість до міжнародного співробітництва.

Встановлено, основним правовим механізмом, котрий окреслює межі інтернаціоналізації є принцип автономії закладів вищої освіти. Останній у поєднанні з нормативно визначеними гарантіями державного контролю за якістю освіти та дотриманням мовної політики забезпечує збалансовану основу для функціонування відкритої та суверенної системи вищої освіти. Підкреслено, надмірне втручання держави в процеси інтернаціоналізації, так само як і повна лібералізація без належного регуляторного нагляду, можуть призвести до негативних наслідків для освітнього суверенітету України.

Наголошено на необхідності розробки цілісної доктрини збалансованої інтернаціоналізації, котра б поєднувала механізми захисту національних інтересів з інституційною гнучкістю та відкритістю до міжнародних практик. Зазначено, інтернаціоналізація повинна розглядатися не як загроза, а як інструмент зміцнення національного інтелектуального потенціалу, за умови визначення чітких правових меж, ефективного контролю та стратегічного підходу на рівні державної політики.

Ключові слова: освіта, вища освіта, інтернаціоналізація вищої освіти, право на освіту, конституційно-правове регулювання, національні стандарти, міжнародні стандарти, Болонський процес, європейська інтеграція.

Dikhtiaruk A.B. The legal limits of higher education internationalization in Ukraine.

The article presents a comprehensive legal study of the process of internationalization of higher education in Ukraine through the prism of determining its regulatory boundaries, potential risks and legal guidelines for development. The scientific study of the topic is because internationalization is not only a strategic vector of development of the educational sphere in the 21st century, but also a

tool for increasing the competitiveness of national universities, integrating Ukraine into the European educational space and modernizing the higher education system.

The paper describes the legal principles of internationalization enshrined in the current legislation of Ukraine, in the Laws «On Higher Education» and «On Education», as well as in subordinate regulatory legal acts, in particular, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 579 of August 12, 2015. It is emphasized that these documents provide a regulatory basis for the implementation of academic mobility, the introduction of double degree programs, the introduction of English-language training and the development of joint educational projects with foreign partners. It is established that Ukraine's participation in the Bologna Process, the implementation of the provisions of the Lisbon Convention and the Association Agreement with the EU have provided the regulatory framework for internationalization with a multi-level structure, combining imperative norms of international law, national legislation and university self-regulation.

The article reveals the main institutional forms of internationalization: academic mobility, double degree programs, joint research projects, participation in international rankings, and teaching in foreign languages.

It is emphasized that internationalization is not a neutral or automatically positive phenomenon. The article provides a thorough legal analysis of the challenges and risks that accompany this process. Among them: excessive standardization of educational programs under the influence of external models, legal diffusion and conflicts of jurisdictions, the outflow of intellectual capital, the depreciation of the national cultural component in higher education, inequality of access to international opportunities, as well as the risks of excessive commercialization and quality reduction in the conditions of global competition. It is substantiated that legal regulation should provide mechanisms that can minimize these risks, while maintaining openness to international cooperation.

It has been established that the key legal mechanism that outlines the boundaries of internationalization is the principle of autonomy of higher education institutions. It is autonomy, combined with normatively defined guarantees of state control over the quality of education and compliance with language policy, that creates a balanced basis for the functioning of an open but sovereign system of higher education. It has been determined that excessive state intervention in internationalization processes, as well as complete liberalization without proper regulatory supervision, can have destructive consequences for the educational sovereignty of Ukraine.

As a result, the need to develop a holistic doctrine of balanced internationalization is substantiated, which would combine imperative mechanisms for protecting the national interest with institutional flexibility and openness to international practices. It is summarized that internationalization should be perceived not as a threat, but as a tool for strengthening national intellectual potential, if there are clear legal boundaries, effective control mechanisms and a strategic vision at the level of state policy.

Key words: education, higher education, internationalization of higher education, right to education, constitutional and legal regulation, national standards, international standards, Bologna process, European integration.

Постановка проблеми. Інтернаціоналізація вищої освіти є однією з провідних тенденцій трансформації освітнього простору у XXI столітті, що обумовлена глобалізаційними процесами, євроінтеграційними прагненнями України та необхідністю підвищення конкурентоспроможності національних університетів. Участь України в Болонському процесі, імплементація принципів Європейського простору вищої освіти, запровадження програм академічної мобільності, подвійних дипломів та англійських курсів є свідченням активної міжнародної інтеграції у сфері вищої освіти.

Разом з тим, інтернаціоналізація супроводжується низкою викликів, серед яких особливу увагу заслуговує проблема збереження національної ідентичності, мови освітнього процесу, пріоритетності національного наукового продукту, а також конституційно визначеної автономії вищих навчальних закладів. В умовах відкритості до глобального освітнього ринку виникає необхідність окреслення чітких правових меж, які б дозволили гармонізувати міжнародні освітні стандарти із зобов'язаннями держави щодо збереження національного освітнього суверенітету, визначеного Конституцією України.

Попри зростаючу кількість досліджень, присвячених процесам інтернаціоналізації, правовий аспект проблематики залишається фрагментарно висвітленим у науковій літературі. Зокрема, недостатньо обґрунтованими є критерії правових меж інтернаціоналізації, відсутня системна оцінка ризиків правового обміну та розмитості регуляторного впливу держави. Наведене зумовлює актуальність дослідження правових орієнтирів, обмежень та гарантій інтернаціоналізації вищої освіти, які дозволяють забезпечити баланс між відкритістю освітньої системи та збереженням її національної ціннісної основи.

Стан опрацювання. Питанням правових аспектів та ризиків інтернаціоналізації вищої освіти приділяли увагу низка вітчизняних дослідників, зокрема: Анісімова О., Антонова В., Бендерець Н., Гладченко М., Заячук Ю., Карташова Л., Кравченко А. та інші.

Метою статті є з'ясування правової природи, змістовного наповнення та меж процесу інтернаціоналізації вищої освіти в Україні у розрізі забезпечення балансу між відкритістю національної системи освіти до глобальних інтеграційних процесів та збереженням вітчизняної освітньо-культурної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні відбувається в контексті гармонізації національної освітньої політики із загальноєвропейськими та глобальними стандартами, що вимагає нормативно-правового підґрунтя як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях. Фундаментальним нормативним актом у цій сфері виступає Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року, у якому міжнародне співробітництво та інтеграція до європейського і світового освітнього простору виокремлюються як одні із засадничих завдань системи вищої освіти. Вказаний Закон закріплює імплементацію положень Болонського процесу, зокрема трициклову структуру освітніх ступенів (бакалавр – магістр – доктор) та впровадження Європейської кредитно-трансферно-накопичувальної системи (ECTS), що забезпечує академічну мобільність та сумісність освітніх програм [1].

Значного імпульсу процесам інтернаціоналізації надала Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, укладена у 2014 році. Вона зобов'язує українську державу поступово адаптувати законодавство у сфері освіти до «*acquis communautaire*» (спільного доробку), сприяти участі закладів вищої освіти у програмах міжнародного академічного обміну та створювати сприятливі умови для транскордонного освітнього співробітництва [2].

У межах Болонського процесу Україна стала повноправною учасницею Європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area), чим підтвердила свою прихильність до принципів академічної свободи, автономії університетів, мобільності та якості освіти. Відповідно, держава взяла на себе зобов'язання щодо імплементації Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (ратифікованої Україною у 1999 р.), що стало ключовим чинником у забезпеченні міжнародного визнання українських дипломів та уніфікації системи забезпечення якості освіти за європейськими критеріями [3].

У цьому контексті особливого значення набувають підзаконні нормативно-правові акти, що конкретизують механізми реалізації інтернаціоналізаційної політики у сфері вищої освіти. Зокрема, важливу роль відіграє Постанова Кабінету Міністрів України № 579 від 12 серпня 2015 року, якою затверджено Порядок реалізації права на академічну мобільність. Зазначений документ унормовує організаційно-правовий порядок участі як українських, так і іноземних здобувачів вищої освіти у програмах академічної мобільності, спираючись при цьому на фундаментальні принципи Болонської декларації 1999 року [4].

Додаткову регулятивну основу для розбудови міжнародного співробітництва створює Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року, який закріплює серед засад державної освітньої політики принципи взаємозв'язку та сумісності із системами освіти інших держав, а також спрямованість на інтеграцію до глобального освітнього простору. Така законодавча парадигма формує цілісну концепцію інтернаціоналізації, що узгоджується з європейськими підходами до відкритості, взаємного визнання кваліфікацій і забезпечення якості [5].

На міжнародному рівні Україна є активною стороною низки освітніх і наукових ініціатив, які відіграють значну роль у трансформації вітчизняної вищої освіти відповідно до європейських стандартів. Окрім участі у Болонському процесі, особливої уваги заслуговує залучення до програм Європейського Союзу – Tempus, Erasmus Mundus (наразі інтегрованої до Erasmus+) [6], а також Рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій Horizon 2020 та наступних її етапів. Дані програми не лише стимулюють академічну мобільність, а й сприяють реалізації спільних міжінституційних дослідницьких і освітніх проєктів [7].

Отже, для нормативно-правового забезпечення інтернаціоналізації вищої освіти України властивою є багаторівнева структура, що охоплює положення Конституції України та профільних законів, підзаконних нормативних актів, міжнародних договорів й угод, участь у міжнародних програмах та ініціативах. В той же час, важливо підкреслити, що узгоджене функціонування наведених елементів забезпечує створення *цілісного правового середовища*, в межах якого українські університети можуть розвивати освітню та наукову співпрацю на міжнародному рівні з урахуванням національних пріоритетів та стандартів якості.

У межах сформованої нормативно-правової рамки інтернаціоналізація вищої освіти реалізується через сукупність інституційних практик, що охоплюють організаційні, академічні та управлінські рівні функціонування закладів вищої освіти. Найбільш поширеним та інституційно усталеним ме-

ханізмом виступає *академічна мобільність*, яка забезпечує двосторонній або багатосторонній обмін здобувачами освіти, науково-педагогічними працівниками та дослідниками між університетами різних країн. Законодавство України передбачає відповідні правові інструменти, які гарантують можливість для українських студентів проходити навчання чи стажування в іноземних вищих навчальних закладах, а також дозволяє прийом іноземних громадян до українських університетів на визначений строк з обов'язковим врахуванням результатів їхнього навчання шляхом застосування Європейської кредитно трансферно-накопичувальної системи. Серед програм, які стали інструментом масштабної реалізації академічної мобільності, можна назвати згадану нами вище, одну із найпотужніших – Erasmus+, що функціонує як дієвий каталізатор мобільності та міжінституційної кооперації. Щорічно сотні українських здобувачів освіти й викладачів беруть участь у навчальних, дослідницьких і викладацьких обмінах, здобуваючи цінний досвід інтеграції до європейського освітнього середовища, розширюючи міжкультурні компетентності та сприяючи укріпленню міжнародних партнерств. Така форма інтернаціоналізації не лише стимулює особистісний і професійний розвиток учасників, але й сприяє просуванню української академічної спільноти на глобальному рівні, інтегруючи її до світових науково-освітніх процесів [6].

Окрім академічної мобільності, інтернаціоналізація вищої освіти в Україні активно реалізується й через упровадження *спільних освітніх програм* та *програм з подвійними дипломами*, що є ще одним інструментом поглиблення інтеграції національної системи освіти до європейського та глобального освітнього простору. Така форма міжнародного співробітництва передбачає укладення міжуніверситетських угод, на підставі яких здобувачі вищої освіти після успішного завершення спільної програми отримують дипломи як українського закладу вищої освіти, так і іноземного партнера. Останнє відповідає загальноєвропейським принципам взаємного визнання періодів навчання та академічних кваліфікацій, закріпленим у нормативно-доктринальних засадах Європейського простору вищої освіти. Хоча чинне законодавство України, зокрема Закон «Про вищу освіту», не містить прямої дефініції поняття «подвійний диплом», воно закріплює принцип інституційної автономії закладів вищої освіти, що дозволяє їм самостійно ініціювати, розробляти та впроваджувати інноваційні освітні програми, у тому числі — спільні з іноземними університетами. Зазначене положення забезпечує правове підґрунтя для створення академічно й нормативно сумісних програм, акредитованих як в Україні, так і в юрисдикції закордонного партнера [8].

Підкреслимо, що на практиці така співпраця реалізується, зокрема, у сфері магістерської підготовки за спеціальностями, що мають високий рівень транснаціональної інтеграції – як-от менеджмент, право, інформаційні технології, інженерія тощо. Участь у таких програмах розширює академічні горизонти студентів, підвищує їхню конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці, а також сприяє привабленню іноземних здобувачів освіти до українських університетів, що водночас зміцнює міжнародну репутацію останніх. Так, до прикладу магістерська програма «LLM: штучний інтелект, цифрове та кіберправо», яку впроваджує Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого у співпраці з іноземним партнерським закладом. Дана програма поєднує навчальні модулі, орієнтовані на правове регулювання цифрових технологій та дозволяє випускникам отримати дипломи як українського, так і закордонного зразка, що значно розширює їхні професійні перспективи на глобальному ринку юридичних послуг [9].

Продовжуючи розгляд форм інтернаціоналізації, варто звернути увагу на ще один вагомий її вимір – *впровадження освітніх програм іноземними мовами*, насамперед англійською. Викладання англійською мовою створює можливості для розширення академічної мобільності, транснаціонального співробітництва та міжкультурного обміну, водночас сприяючи формуванню в студентів ключових компетентностей, затребуваних у глобалізованому освітньому середовищі. Проте розвиток англійських програм не виключає потреби в збереженні статусу державної мови. Відповідно до статті 48 Закону України «Про вищу освіту», основною мовою викладання у закладах вищої освіти є українська, однак передбачено можливість викладання окремих навчальних дисциплін англійською чи іншою іноземною мовою — за умови, що зміст цієї дисципліни опановується також і українською мовою [1]. Окреме положення стосується іноземних здобувачів освіти, для них допускається створення окремих навчальних груп із повним викладанням іноземною мовою, за обов'язкової умови вивчення української мови як окремого освітнього компонента. Таким чином, законодавець закріплює збалансований підхід, з одного боку, стимулює інтернаціоналізацію через розвиток англійського навчання, з іншого – забезпечує гарантії функціонування української мови як державної у сфері вищої освіти [10].

Важливим індикатором та чинником стимулювання інтернаціоналізації вищої освіти є участь закладів вищої освіти у *міжнародних рейтингах*. Підвищення позицій у глобальних системах оцінювання – QS World University Rankings, Times Higher Education, Academic Ranking of World Universities – розглядається українськими університетами як стратегічний пріоритет, що впливає на академіч-

ну репутацію та міжнародну привабливість. Дослідження підтверджують, що саме прагнення до підвищення міжнародного статусу спонукає університети активніше впроваджувати політики інтернаціоналізації. До інших форм такої діяльності належать членство в міжнародних асоціаціях та мережах (до прикладу, Європейська асоціація університетів), організація міжнародних конференцій і культурних подій, створення спільних онлайн-курсів і транснаціональних освітніх проєктів. У комплексі згадані заходи забезпечують глибшу інтеграцію української вищої школи в глобальний науково-освітній простір [11].

В той же час, важливо додати, що однією з ключових правових гарантій, що визначає межі інтернаціоналізації, виступає *принцип університетської автономії*. Відповідно до статті 1 Закону України «Про вищу освіту», автономія закладу вищої освіти охоплює академічну, організаційну, фінансову та управлінську самостійність у межах закону. При цьому держава встановлює загальні рамки освітньої політики (зокрема мовні вимоги, стандарти та процедури акредитації), але не втручається у вибір університетами міжнародних партнерів чи форм співпраці. Наведене означає, що саме заклад визначає напрями інтернаціоналізації, формує партнерську мережу, обирає іноземних викладачів та програми, беручи на себе відповідальність за відповідність такої діяльності національному праву та державним інтересам. Тобто, автономія функціонує як правовий механізм, що водночас розширює простір для міжнародної взаємодії та встановлює її межі [1].

Попри очевидні переваги, інтернаціоналізація вищої освіти супроводжується низкою правових ризиків, що окреслюють її межі. Одним із ключових викликів являється *надмірна стандартизація освітніх програм* під впливом зовнішніх моделей, зокрема вимог Болонського процесу та міжнародних рейтингів. Уніфікація освітніх стандартів, хоч і сприяє мобільності, може призвести до втрати національної специфіки й адаптації без урахування локальних потреб. Для України небезпека полягає в тому, що прагнення відповідати глобальним критеріям іноді відбувається за рахунок ігнорування внутрішніх освітніх пріоритетів. Саме тому правове регулювання має забезпечити баланс між інтеграцією та збереженням національних освітніх традицій, уникаючи механічного запозичення моделей, несумісних із культурно-історичним контекстом [12].

Другим суттєвим ризиком є *нормативна дифузія та правова невизначеність*. Інтернаціоналізація часто передбачає одночасне застосування різних юрисдикцій, спільні програми мають відповідати як українським вимогам ліцензування й акредитації, так і законодавству країни-партнера. Останнє створює правові колізії, ускладнює забезпечення якості освіти та визнання кваліфікацій. Для України ці виклики проявляються у труднощах нострифікації дипломів, різному трактуванні освітніх стандартів, а також у відсутності єдиного механізму координації між національним і міжнародним правом. Нерегульований доступ іноземних освітніх провайдерів без належного контролю може загрожувати якості освіти й правам здобувачів [13].

Третій суттєвий ризик – *втрата культурної специфіки та відтік інтелектуального капіталу*. Глобальна конкуренція за таланти сприяє міграції найкращих студентів і науковців за кордон, що послаблює кадровий потенціал національної освіти. Водночас надмірна орієнтація на міжнародні стандарти може призвести до витіснення українського культурного контенту з освітнього процесу. Особливої ваги це набуває в умовах тривалого періоду русифікації, коли збереження й утвердження української мови та національних цінностей є стратегічним завданням. Саме тому законодавство передбачає обмеження щодо використання іноземних мов у навчанні, забезпечуючи пріоритетність української як державної мови освіти [14].

Серед інших потенційних викликів інтернаціоналізації, як слушно підкреслює А.С. Кравченко, варто зазначити ризики *надмірної комерціалізації освіти*, що може спричинити зниження академічних стандартів у прагненні залучити іноземних студентів, корупційні загрози, пов'язані з процедурою визнання дипломів та еквівалентністю оцінок, а також нерівний доступ до міжнародних освітніх можливостей, які здебільшого доступні лише соціально привілейованим студентам [15].

Висновки. Узагальнення теоретико-правових підходів до інтернаціоналізації вищої освіти дозволяє сформулювати висновок про нагальну потребу у виробленні комплексної доктрини *збалансованого правового регулювання* досліджуваного процесу. Інтернаціоналізація не є виключно технічним чи адміністративним явищем – вона має сутнісний вплив на конституційно-правову природу освіти як публічного блага, що формується в координатах державного суверенітету, мовної політики, гарантій рівного доступу та збереження національного інтелектуального потенціалу.

В даному контексті правове регулювання інтернаціоналізації повинно бути багаторівневим та концептуально виваженим. Необхідним є чітке розмежування сфер, у яких держава має здійснювати нормативне втручання (зокрема, мовні квоти, акредитація іноземних програм, правила визнання дипломів, вимоги до якості освіти), і тих, що мають залишатися у межах автономії закладів вищої освіти (вибір партнерів, участь у міжнародних мережах, зміст окремих курсів). Без такого

розмежування ризику правового хаосу, подвійного регулювання або, навпаки, правових прогалин набувають системного характеру.

Крім того, обґрунтованим є запровадження механізмів, що стимулюють повернення українських науковців з-за кордону, розвиток інтернаціоналізації «вдома», збереження мовно-культурної складової освіти в умовах розширення англомовних програм. Таке регулювання не має зводитися до адміністративного обмеження, а повинно включати інструменти підтримки та заохочення через гранти, інституційні рейтинги, стратегічне фінансування тощо.

Доктрина збалансованої інтернаціоналізації має виконувати не лише нормативно-правову, а й концептуально-настановчу функцію – визначати межі допустимого, стандарти взаємодії з іноземними освітніми структурами, критерії оцінки ефективності міжнародної співпраці. Вона має враховувати як загальноосвітні тенденції, так і специфіку українського історико-правового контексту, зокрема необхідність зміцнення гуманітарного суверенітету після тривалого періоду русифікації та колоніального домінування.

Таким чином, інтернаціоналізація вищої освіти повинна сприйматися не як самоціль, а як *інструмент інтелектуального розвитку нації*, що потребує чітко окреслених правових рамок, відповідального державного керування та глибокого доктринального осмислення з позицій конституційних цінностей, публічного інтересу та довгострокових стратегічних цілей національного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. № 984_011. *Офіційний вісник України*. 2014 р. № 75. Ст. 2125.
3. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні від 11.04.1997 р. № 994_308. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text.
4. Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2015 р. № 579. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 155.
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017 р. № 38-39. Ст. 380.
6. National Erasmus+ Office in Ukraine. URL: <https://erasmusplus.org.ua/baza-proyektiv>.
7. Угода між Україною і Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу Горизонт 2020 – Рамкова програма з досліджень та інновацій (2014–2020) від 20.03.2015 р. № 984_018. *Офіційний вісник України*. 2015. № 71. Ст. 2346.
8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо реалізації узгоджених спільних освітніх програм та видачі спільних (подвійних) дипломів: Наказ Міністерства освіти і науки України від 27.03.2025 р. № 518. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/67f/8e9/650/67f8e9650caae643863948.pdf>.
9. Магістерська програма подвійних дипломів «LLM штучний інтелект, цифрове та кіберправо». URL: <https://nlu.edu.ua/news/uni/magisterska-programa-podvijnyh-dyplomiv-llm-shtuchnyj-intelekt-cyfrovo-ta-kiberpravo>.
10. Анісімова О.Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти: моделі та механізми. *Освітня аналітика України*. 2019. № 3 (7). С. 97–110.
11. Hladchenko M. Ukrainian universities in QS World University Rankings: when the means become ends. *Scientometrics*. 2025. № 130. Р. 969–997.
12. Бендерезь Н.М., Карташова Л.А. Досвід реформування освітніх систем в країнах світу. URL: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/447>.
13. Заячук Ю. Інтернаціоналізація як складова діяльності університету та її роль у сучасній динаміці вищої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4. С. 34–44.
14. Антонова В.А. Отримання освіти під час війни: проблеми та перспективи. Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи: матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 4 березня – 14 квітня 2024 року. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 29–31.
15. Кравченко А.С. Комерціалізація вищої освіти: соціокультурний аспект. Дис. ... канд. соц. наук. Харків. 2015. 182 с.